

Cultura Noua în valea Oltului și a Târnavei

Cultura Noua, încadrată cronologic corect de I. Nestor în epoca de tranziție de la epoca bronzului la prima vârstă a fierului (Hallstatt)¹, mult timp în sud-estul Transilvaniei, implicit în valea Oltului, a Râului Negru și a Târnavei Mari, a fost cunoscută numai din descoperiri întâmplătoare².

În a doua jumătate a sec. al XX-lea, în urma unor cercetări făcute în valea Târnavei Mari, la Nicoleni (jud. Harghita)³, în valea Oltului și a Râului Negru la Zoltan⁴, Peteni⁵, Rotbav⁶, Poian⁷, Târgu Secuiesc⁸, Lemnia⁹, Ozun¹⁰, Feldioara¹¹ și Jigodin¹², au fost descoperite așezări, care au furnizat materiale pentru emiterea unor constatări privind originea și dezvoltarea acestei culturi¹³. S-a îmbogățit și lista descoperirilor întâmplătoare. În afara fragmentelor ceramice descoperite la Mărtiniș (jud. Harghita) (fig. 2/1-2), au fost cunoscute două descoperiri, una la Peștera Almașului (jud. Covasna) (fig. 3/2), iar cealaltă de la Teleac (jud. Harghita). Săpăturile de la Brăduț (jud. Covasna) au scos la iveală un loc de cult cu mai multe vase de cultură Noua¹⁴. Descoperirile mai vechi au fost publicate sumar, având în vedere mai mult stabilirea originii și a etapelor de dezvoltare ale acestei culturi. În următoarele rânduri vom prezenta unele materiale provenite din săpături executate în așezările descoperite pe aceste meleaguri.

1. Rotbav (jud. Brașov).

În afara mormântului în cistă de piatră, de cultură Schneckenberg, descoperit întâmplător¹⁵, în apropierea lui, pe o movilă s-a găsit și o așezare a acestei culturi. Din această așezare provin următoarele obiecte: 1. Fragmente de vase cu toarte supraînălțate deasupra buzei și prevăzute cu creastă și cu butoni (fig. 4/4-5). 2. Prâsnele de lut (fig. 4/2-3). 3. Un fragment din valvă de tipar (fig. 4/1). 4. Un ac de bronz cu capul conic (fig. 2/6). 5. Un mâner de cuțit din os cu decor de plasă și cu suprafața nedecorată (fig. 2/7). 6. O sulă de bronz (fig. 2/5). 7. O sulă de os, cu capătul plat perforat (fig. 2/4). Aceste obiecte, atribuite greșit culturii Schneckenberg¹⁶, dovedesc că așezarea aparține culturii Noua.

2. Feldioara (jud. Brașov).

Din hotarul comunei este cunoscut un cuptor de ars oale, în care au fost găsite mai multe vase cu toarte supraînălțate, cu butoni. Cuptorul aparține culturii Noua.

3. Brașov (jud. Brașov).

În colecția Muzeului Județean Brașov, se află un vas cu toarte supraînălțate (nr. inv. 3731), marginea buzei vasului e decorată cu un șir de împunsături, pântecul cu caneluri oblice între două șiruri de împunsături. A fost găsit pe teritoriul orașului, pe locul numit **Răcădău-Ragadó** (fig. 3/1). Celălalt este un fragment dintr-un vas cu toarte supraînălțate, terminate în buton plat (nr. inv. 5207), și a fost găsit într-o stradă a orașului (fig. 5).

4. Vărghiș (jud. Covasna).

Peștera Almașului. Tot în colecția Muzeului Județean Brașov se găsește un fragment dintr-un vas cu toartă trasă din marginea buzei vasului, terminată în butoni (nr. inv. 5708), care a fost găsit în Peștera Almașului (fig. 3/2).

5. Mărtiniș (jud. Harghita).

Tot dintr-o descoperire întâmplătoare provin două fragmente de vase, găsite în hotarul comunei, care se află în colecția Muzeului din Cristur. Primul este un fragment dintr-un vas cu toarta terminată în buton, celălalt un fragment dintr-un vas decorat cu brâu alveolar (fig. 2/1-2), provin probabil dintr-o așezare de cultură Noua.

6. Nicoleni (jud. Harghita).

În anul 1958 Coloman Molnár, directorul școlii din localitate, a adunat fragmente de vase în hotarul satului, care au ieșit la suprafața pământului cu ocazia aratului. În urma acestei descoperiri, în anul următor, în 1959, au fost făcute săpături, pe locul unde au fost găsite fragmentele de vase. Terenul fiind pe pantă, stratul de humus a alunecat și a fost amestecat cu stratul următor, de culoare brună, fără resturi arheologice. Locul descoperirii a fost sondat cu 6 șanțuri lungi de 10-47 m. Între șanțul nr. III și șanțul IV, la o adâncime de 1, 30 m, au fost dezvelite resturile unui bordei cu

vatră rotundă, construită din pietre și suprafața lutuită. Forma și dimensiunile bordeiului au fost stabilite în secțiunea șanțului (fig. 6). Strati-grafia: după humusul actual, gros de 0,30 m, a urmat un strat amestecat cu pământ negru, iar humus, gros de 0,80 m, apoi unul de lut galben. În acest strat s-a conturat forma ovală, mai mult dreptunghiulară a bordeiului, în formă de grămadă de bucăți de chirpici arse în roșu. Axa lungă a bordeiului a fost de 4 m. În jurul vetrei au fost găsite fragmente de vase caracteristice pentru culturile Wietenberg și Noua: topor de piatră cu gaură de înmănușare, cuțit curb din piatră (*Krummesser*), ace și sule din os, omoplat crestat, prâsnel din lut, un lustritor de vas în formă cilindrică cu capătul plat, doi idoli antropomorfi de sex masculin, un buton din toarta unui vas, reprezentând un cap de om. Au mai fost găsite două fragmente din valve de tipar pentru turnarea obiectelor din bronz, un ac din bronz cu capul plat și două ace tot din bronz¹⁷. Inventarul prezentat al bordeiului ar putea indica faptul că au fost două straturi de cultură și că obiectele au fost amestecate odată cu alunecarea terenului¹⁸. Această părere nu este confirmată de adâncimea stratului în care a fost găsit bordeiul nederanjat.

7. Ozun (jud. Covasna).

Între comuna Ozun și satul Lisnău, pe o terasă ridicată a Râului Negru, au fost descoperite o așezare și o necropolă birituală a culturii Noua. O urnă de incinerare cu cenușă și resturi de oseminte umane¹⁹.

8. Zoltan (jud. Covasna).

Pe malul stâng al Oltului, în apropierea comunei Ghidfalău, este satul Zoltan, care în partea lui estică cuprinde și satul Etfalău. La capătul estic al satului este o movilă pe care este construită biserica reformată a satului Etfalău. Biserica fostului sat Etfalău este suprapusă peste o așezare de cultura Ariușd, semnalată și de Francisc László²⁰. Panta nordică a movilei, spre Olt, este înclinată și trece într-un teren plat, terminându-se în terasa Oltului. Pe partea nordică a terasei, unde s-a deschis o carieră de nisip, în peretele terasei au fost observate straturi de cultură. În urma acestei observații în anul 1971 a fost făcută o săpătură de verificare, cu două șanțuri pe marginea vestică a terasei. Primul șanț (S. I.) a fost făcut în direcția N-S, al doilea (S. II.) a fost tras perpendicular la capătul nordic al șanțului I, în direcția E-V. Între șanțul II și capătul șanțului I,

terenul a fost dezvelit cu casete (fig. 7). Pe partea vestică a terasei, spre marginea ei, între casele nr. 1 și 2 a fost descoperită, la adâncimea de 0,30 m, în stratul negru, o vatră construită din pietre de râu la suprafața lutuită (fig. 8). În peretele vestic al casetelor a fost observat conturul unui bordei dreptunghiular (fig. 9). În șanțul II la adâncimea de 0,90 m, sub stratul negru, în stratul cu cenușă, au fost descoperite resturile unei vetre dintr-un bordei (B. nr. 2) de tip cenușar (*zolniki*). În casele nr. 3 și 4, la adâncimea de 1,20 m, a fost un strat de chirpici ars, roșu, acoperit cu cărbune și cenușă. Aceasta reprezintă podeaua unui bordei (B. 3, fig. 10). În toate aceste straturi (fig. 11) au fost găsite fragmente de vase, care aparțineau aceluiași tipuri: vase cu toarte cu buton, vase în formă de sac, unele decorate cu brâu alveolar. Obiecte din piatră, os și bronz, sule și ace, cui de bronz de tip "*Hülsenknopfnadel*" au fost găsite pe și sub stratul ars în roșu. Omoplat crestat nu a fost găsit, numai prâsnele de lut și pietre de măcinat, și acestea în număr redus.

În anul 1972 săpătura a avut o durată scurtă, câteva zile. A fost tras un șanț lung de 10 m, în direcția N-S (S. V). Stratigrafia șanțului este aceeași ca a celorlalte șanțuri săpate în anul precedent. În partea vestică a șanțului a fost găsită o vatră construită din pietre, lângă care, pe o piatră, a fost un vas cu toarte cu buton (fig. 2/3). Lângă vatră, s-a mai găsit un vas-sac decorat cu brâu alveolar. Vatra a fost în stratul brun compact sub care era stratul de nisip aluvial.

Pe baza datelor furnizate de săpături s-a putut constata că pe acest loc s-au stabilit purtătorii culturii Noua și au avut trei nivele de locuire. Cel mai vechi nivel este stratul de chirpici ars, roșu, în care au fost găsite obiectele din os și din bronz. Nivelul al doilea este reprezentat de cenușare (*zolniki*), iar al treilea a fost sub pământul vegetal. În toate nivelele de locuire locuințele au fost dreptunghiulare, cu vatră construită din pietre. Materialul ceramic este reprezentat în cele trei straturi de aceleași tipuri de vase: vas cu toarte cu buton sau cu creastă, vasul sac cu sau fără decor, cu brâu alveolar. Prin urmare nu s-a putut semnală cteple de dezvoltare a materialului ceramic, implicit a vasului cu toarte cu buton sau cu creastă. În șanțuri și casete, pământul a fost săpat până la solul virgin, lut galben, și în afară de materialul culturii Noua, alte resturi de cultură nu au fost găsite. Săpăturile reluate în anii trecuți de Muzeul Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe au adus contribuții noi,

cercetând terenul neatins în anii 1971-1972²¹.

Rezultatele acestor noi săpături au fost surprinzătoare. Au fost descoperite mai multe culturi, care au precedat cultura Noua și până acum nu au fost cunoscute pe aceste meleaguri. Constatarea lor este bazată pe niște fragmente de vase găsite într-o groapă mare pe terenul, care se întinde între movila cu biserica reformată și terasa Oltului, unde a fost găsită numai așezarea de cultura Noua. Logic ar fi trebuit ca aceste resturi de cultură să fi fost găsite pe terasa Oltului sub așezarea culturii Noua. Interpretarea acestor fragmente de vase ar putea fi convingătoare numai în cazul în care vor fi descoperite stratigrafic și așezările lor. Nu este credibil că pe movilă, sub așezarea de cultură Ariușd, sunt și alte culturi.

9. Peteni (jud. Covasna).

S-a constatat cu ocazia dezvelirii unui cimitir din sec. XII-XIII în hotarul satului, că cimitirul este suprapus peste o așezare de cultură Noua. Au fost găsite locuințe de formă dreptunghiulară (fig. 12) și material caracteristic pentru cultura Noua²².

10. Poian (jud. Covasna).

În hotarul comunei, pe locul numit "Loc pietros-Kőhát", în cursul săpăturilor executate în anii 1963-1967, pe acest loc, s-a constatat că așezarea prefeudală s-a suprapus peste o așezare de cultură Noua²³.

11. Târgu Secuiesc (jud. Covasna).

Așezarea culturii Noua se află pe locul numit "Kanta", de unde provin vase cu toarte cu buton și un buton din os cu decor cunoscut din mediul micenian și din cultura Wietenberg²⁴.

12. Lemnia (jud. Covasna).

În hotarul comunei pe terasa Râului Negru a fost cercetată o așezare de cultură Noua. În locuințele dreptunghiulare incendiate au fost găsite materiale arheologice caracteristice pentru cultura Noua²⁵.

13. Jigodin-Miercurea Ciuc (jud. Harghita).

Pe malul stâng al Oltului au fost găsite vase cu toarte cu și fără buton²⁶.

14. Brăduț (jud. Covasna).

Descoperirea cea mai recentă pe aceste meleaguri privind cultura materială și spirituală a purtătorilor culturii Noua a fost la Brăduț (jud. Covasna), unde a fost dezvelită o necropolă tumulară din epoca bronzului, în care a fost depistat și un loc de cult, care aparține culturii Noua²⁷.

Pe baza acestor descoperiri și cercetări făcute în sud-estul Transilvaniei pot fi emise unele constatări, care aduc unele lămuriri privind cultura Noua, care mai înainte a fost cunoscută pe aceste meleaguri numai din descoperiri întâmplătoare.

Cultura Noua s-a constituit pe un spațiu foarte întins în partea răsăriteană a Europei; în Transilvania a cuprins nu numai văile Oltului, Râului Negru, Târnavelor, Someșului, dar și valea Mureșului (un vas mare cu toarte cu buton de cultură Noua găsit la Blaj se află în colecția Muzeului din Aiud, nr. inv. 4984). S-a format când cultura Wietenberg a fost în faza ei de dezvoltare finală. Genetic se leagă de dezvoltarea anterioară a epocii bronzului²⁸, implicit de cultura Wietenberg în Transilvania. Acest fapt este arătat de urmele comune în ceramica ambelor culturi, ca vasul cu toarte supra-înălțate la marginea vasului. Nu este exclus ca aceste două culturi, la faza finală a culturii Wietenberg și în faza de început a culturii Noua, să existe o prezentă paralelă un timp mai scurt sau mai lung. La Nicoleni au fost găsite numai bordeie de cultură Noua și în ele material ceramic al culturilor Wietenberg și Noua. Celelalte obiecte sunt caracteristice pentru cultura Noua, ca omoplat crestă și altele. Bordeiele au fost găsite în stratul brun la adâncimea de 1,20 m, măsurând de la suprafața pământului. Bordeie de cultură Wietenberg nu au fost găsite, iar cele de cultură Noua erau arse, dar nederanjate. Fazele de dezvoltare a culturii Noua în Transilvania nu sunt cunoscute, din această cauză la Nicoleni nu putem stabili cu siguranță în ce fază de dezvoltare se poate încadra materialul descoperit. Așezarea de la Zoltan are trei nivele de locuire, dar materialul ceramic din acestea nu arată diferite faze de dezvoltare, mai ales în privința vasului cu toarte supraînălțate marginii vasului, fără și cu creastă sau terminat în buton. Acestea au fost găsite împreună în toate cele trei nivele de locuire.

În concluzie, putem constata că, deocamdată, sunt multe probleme nerezolvate privind genetica și fazele de dezvoltare a culturii Noua în Transilvania.

NOTE

1. I. NESTOR, *Der Stand*, 116-118.
2. Z. SZÉKELY, *Contribuții la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei*, Studii și Comunicări, 12, Muzeul Brukental Sibiu, 1965, 21-34.
3. IDEM, *Materiale*, VIII, 1962, 337.
4. IDEM, *Aluta*, VIII-IX, 1976-1977, 26-27.
5. IDEM, *Materiale*, IX, 1970, 305; Zs. SZÉKELY, *Materiale*, XIV, 1980, 129-131; *Materiale*, XV, 1983, 143.
6. IDEM, *Materiale*, IX, 1970, 310-311.
7. IBIDEM, 312; *Materiale*, X, 1973, 321.
8. IDEM, *Contribuții*, 21; SCIVA, 29, 1978, 2, 289-290.
9. Zs. SZÉKELY, *Cumidava*, XX, Muzeul Județean Brașov, 1996, 17-25.
10. IDEM, *Așezarea și necropola de incinerare de la Ozun-Lisnău (jud. Covasna)*, în *Acta 96*, Sf. Gheorghe, 1996, 101-107.
11. Z. SZÉKELY, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
12. IDEM, *Contribuții*, pl. II/9.
13. IBIDEM, 21-34.
14. Zs. SZÉKELY, *Necropola tumulară de la Brăduț*, în *Cercetări Arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
15. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 310-311.
16. IBIDEM.
17. Z. SZÉKELY, *Contribuții*, pl. I/1-3, 6; II/1-4; III/2-3; IV/6-8; IDEM, *Considerații privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, *Aluta*, XVII-XVIII, 1988, pl. XVI/1-10; XVII/1-5, fig. 3/1-3.
18. V. CAVRUC, *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, *Angustia*, 4, 1999, 14.
19. Zs. SZÉKELY, *Așezarea și necropola de incinerare de la Ozun-Lisnău*.
20. FR. LÁSZLÓ, în *Travaux*, II, Cluj, 1911, 129.
21. V. CAVRUC, *The final stage of early bronze age in south-eastern of Transilvania (in the light of new excavations at Zoltan)*, *Thraco-Dacica*, XVIII, 1-2, 1997, 97-133.
22. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 305; Zs. SZÉKELY, *Materiale*, XIV, 1980, 129-133; IDEM, *Materiale*, XV, 1983, 143.
23. Z. SZÉKELY, *Materiale*, IX, 1970, 312; IDEM, *Materiale*, X, 1973, 221.
24. IDEM, *Contribuții*, pl. V/3; IDEM, SCIVA, 1978, 2, 289-290.
25. Zs. SZÉKELY, *Cumidava*, XX, Muzeul Județean Brașov, 1996, 17-25.
26. Z. SZÉKELY, *Contribuții*, pl. V/2.
27. Zs. SZÉKELY, *Necropola tumulară de la Brăduț*, în *Cercetări Arheologice în aria nord-tracă*, II, București, 1997, 41-57.
28. *Istoria României*, I, 1960, 113.

Lista Figurilor/La liste des figures

Fig. 1. Descoperiri de cultură Noua în sud-estul Transilvaniei.

Fig. 2. Mărtiniș. 1-2. Zoltan. 3. Rotbav. 4-7.

Fig. 3. Brașov. 1. Vârghiș - Peștera Almașului.

Fig. 4. Rotbav. 1-5.

Fig. 5. Brașov. Mittelgasse.

Fig. 6. Nicoleni, planul bordeiului.

Fig. 7. Zoltan, planul săpăturilor în anii 1971-1972.

Fig. 8. Zoltan, planul bordeiului nr. 1.

Fig. 9. Zoltan, planul bordeiului nr. 2 în cenușar.

Fig. 10. Zoltan, planul locuinței nr. 3 în stratul ars roșu.

Fig. 11. Stratigrafia șanțului nr. I.

Fig. 12. Planul locuinței de la Peteni.

Fig. 1. Découvertes de culture Noua dans le sud/ouest de Transilvanie.

Fig. 2. Mărtiniș. 1-2. Zoltan. 3. Rotbav. 4-7.

Fig. 3. Brașov. 1. Vârghiș - La cave de L'Almas

Fig. 4. Rotbav. 1-5.

Fig. 5. Brașov. Mittelgasse.

Fig. 6. Nicoleni, la plan du taudis.

Fig. 7. Zoltan, le plan des fouilles 1971/1972.

Fig. 8. Zoltan, la plan du taudis no. 1.

Fig. 9. Zoltan, la plan du taudis no. 2.

Fig. 10. Zoltan, la plan du demeure no. 3 dans l'estrat brûlé rouge.

Fig. 11. La stratigraphie du fossé no. I.

Fig. 12. La plan de la demeure de Peteni.

RÉSUMÉ

La culture Noua dans le sud-est de la Transilvanie

L'auteur présente les localités où sont découvertes les vestiges de la culture Noua dans le sud-est de la Transilvanie et les résultats des fouilles archéologiques effectués dans les établissements à Nicoleni (dépt. Harghita) et Zoltan (dépt. Covasna). On a fait en dehors certaines constatations concernant sur l'origine de la culture Noua.

Fost Muzeograf, dr. Székely Zoltán,
Sf. Gheorghe, Tel. 067.312091

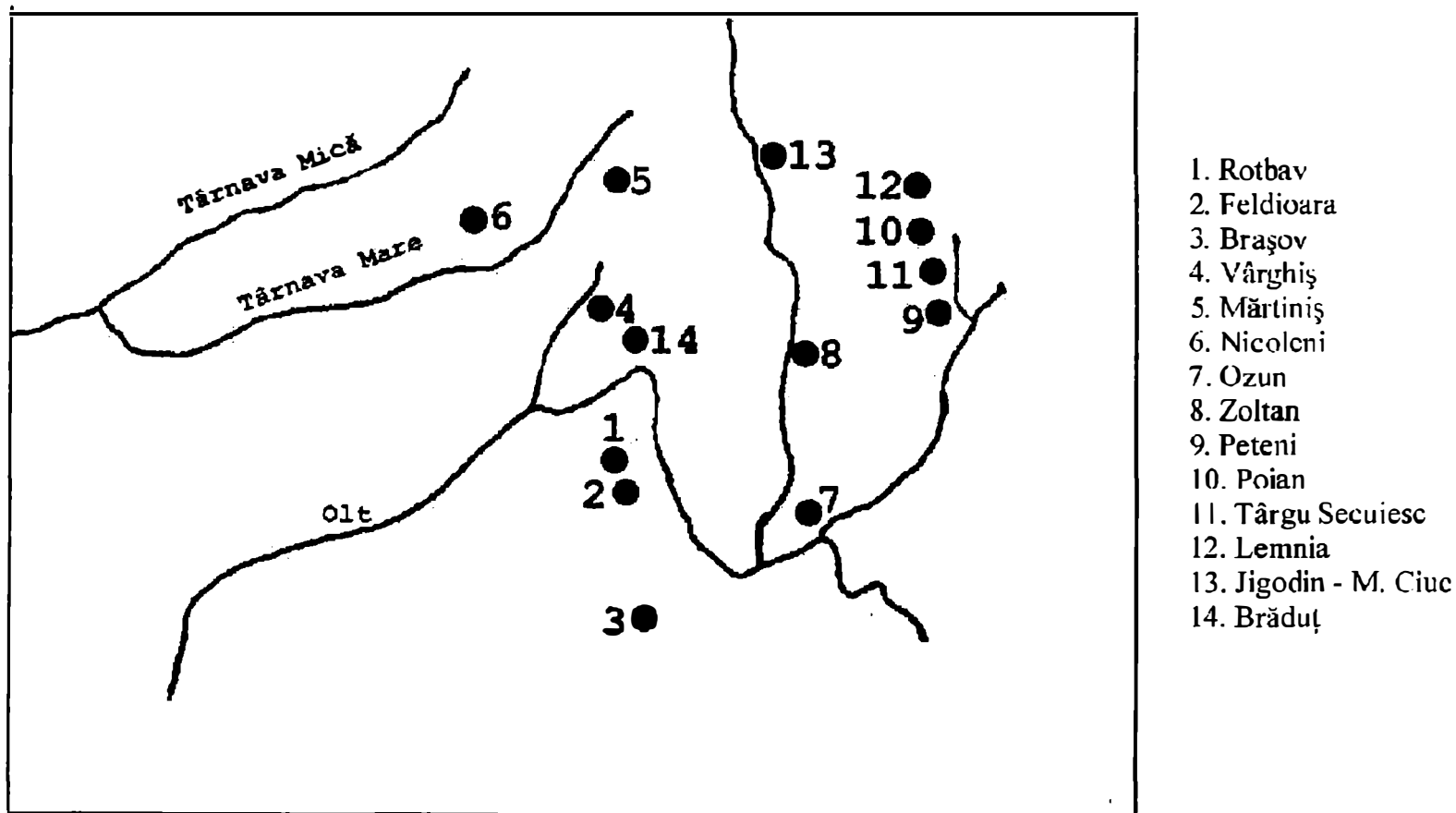

Fig. 1. Descoperiri aparținând culturii Noua în SE Transilvaniei

Fig. 2. 1-2: Mártiniş; 3: Zoltan; 4-7: Rothav

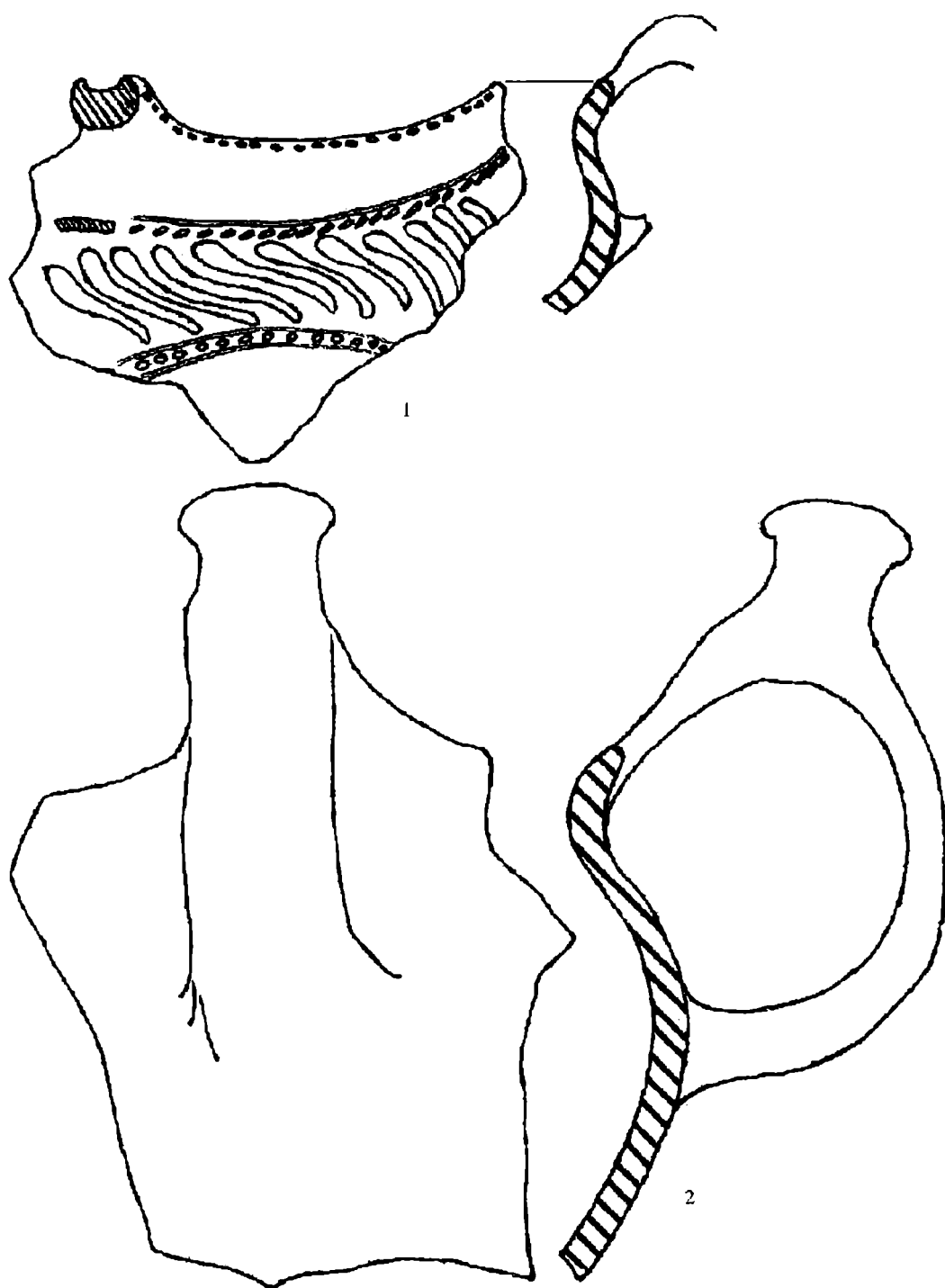
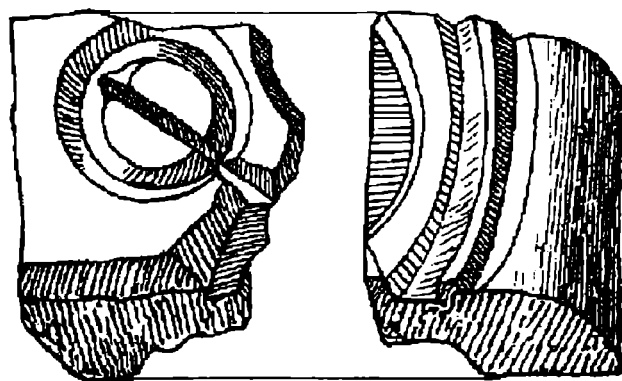
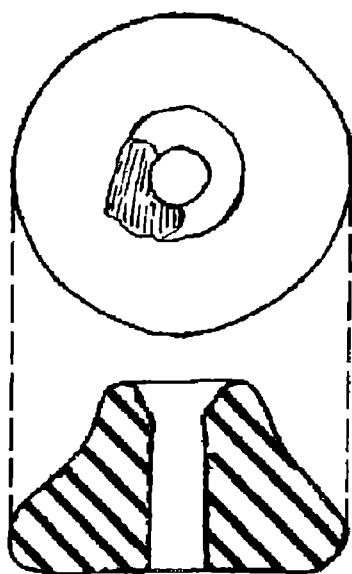

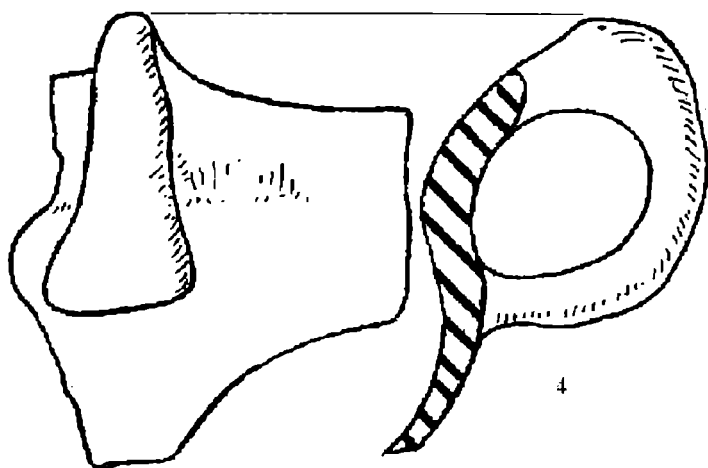
Fig. 3. 1: Braşov (Ragado); 2: Vârghiş - Peştera Almaşului

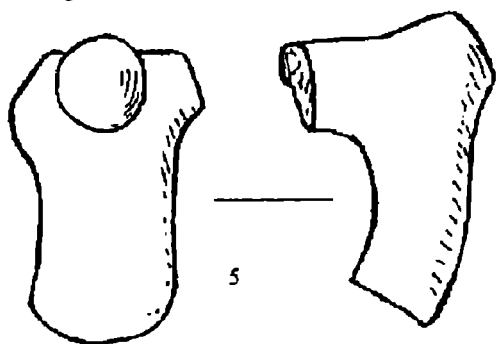
1

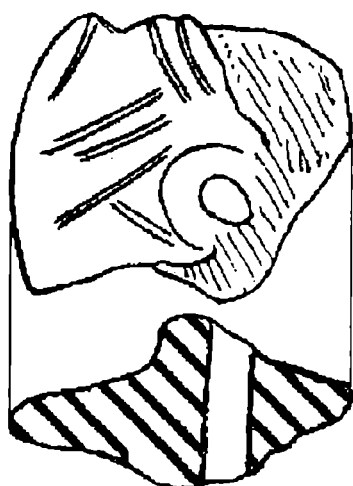
2

4

5

3

Fig. 4. Rotbuv

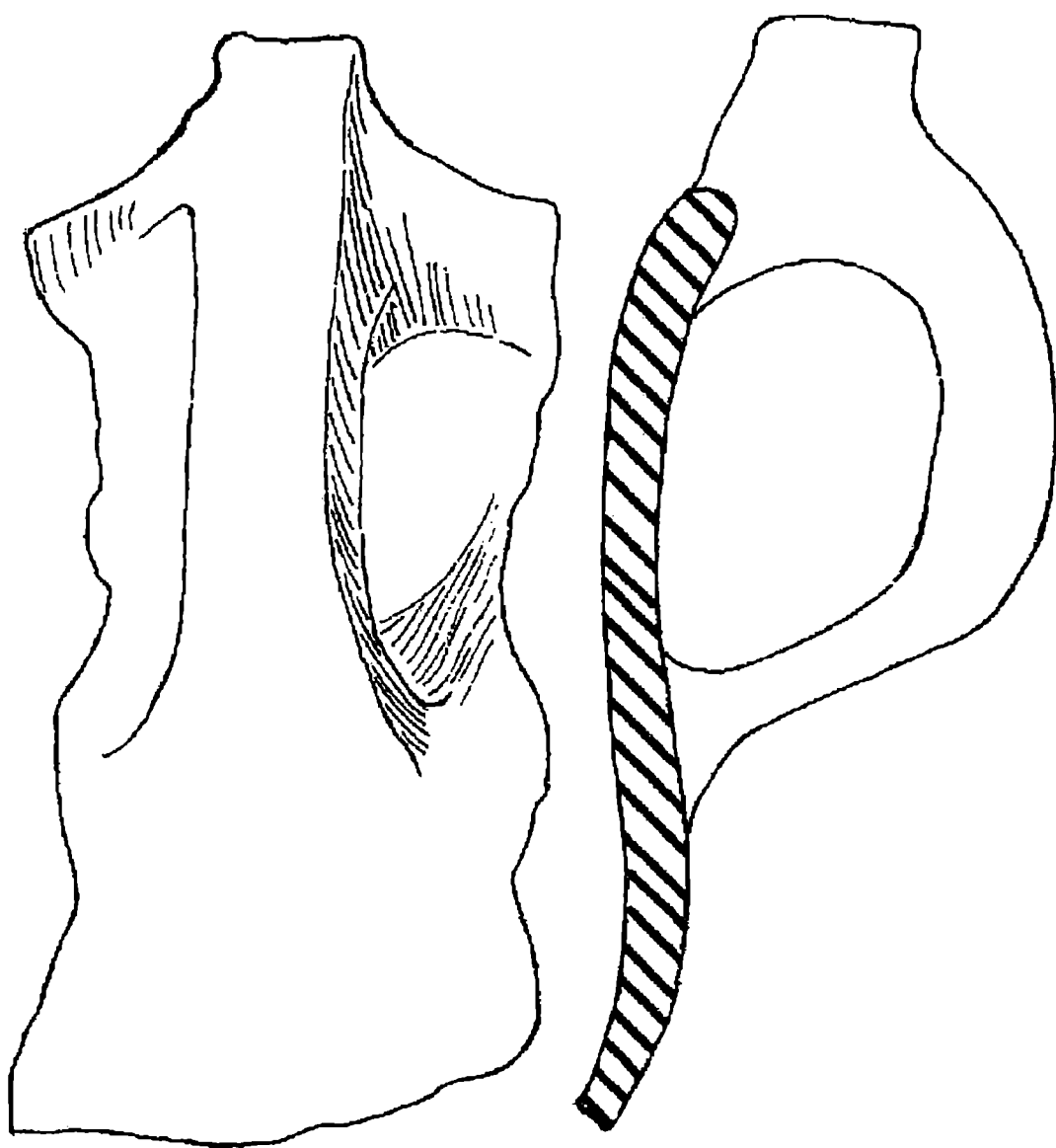

Fig. 5. Braşov (Mittelgasse)

1. HUMUS
2. STRAT DE CULOARE BRUNĂ
3. LUT GALBEN
4. BORDEI

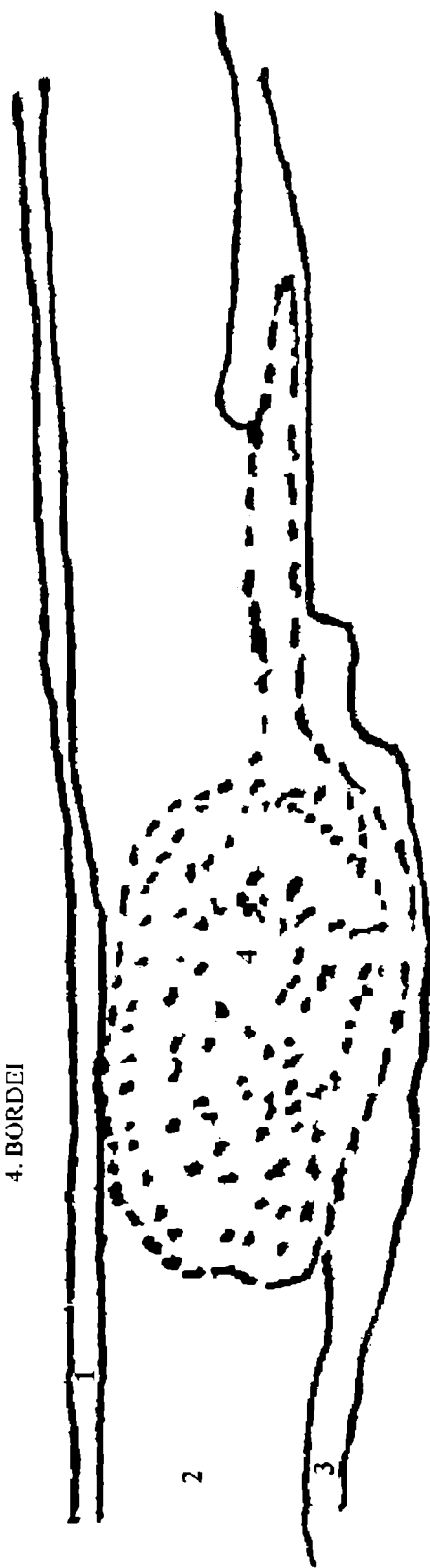

Fig. 6. Nicoleni, planul bordeiului

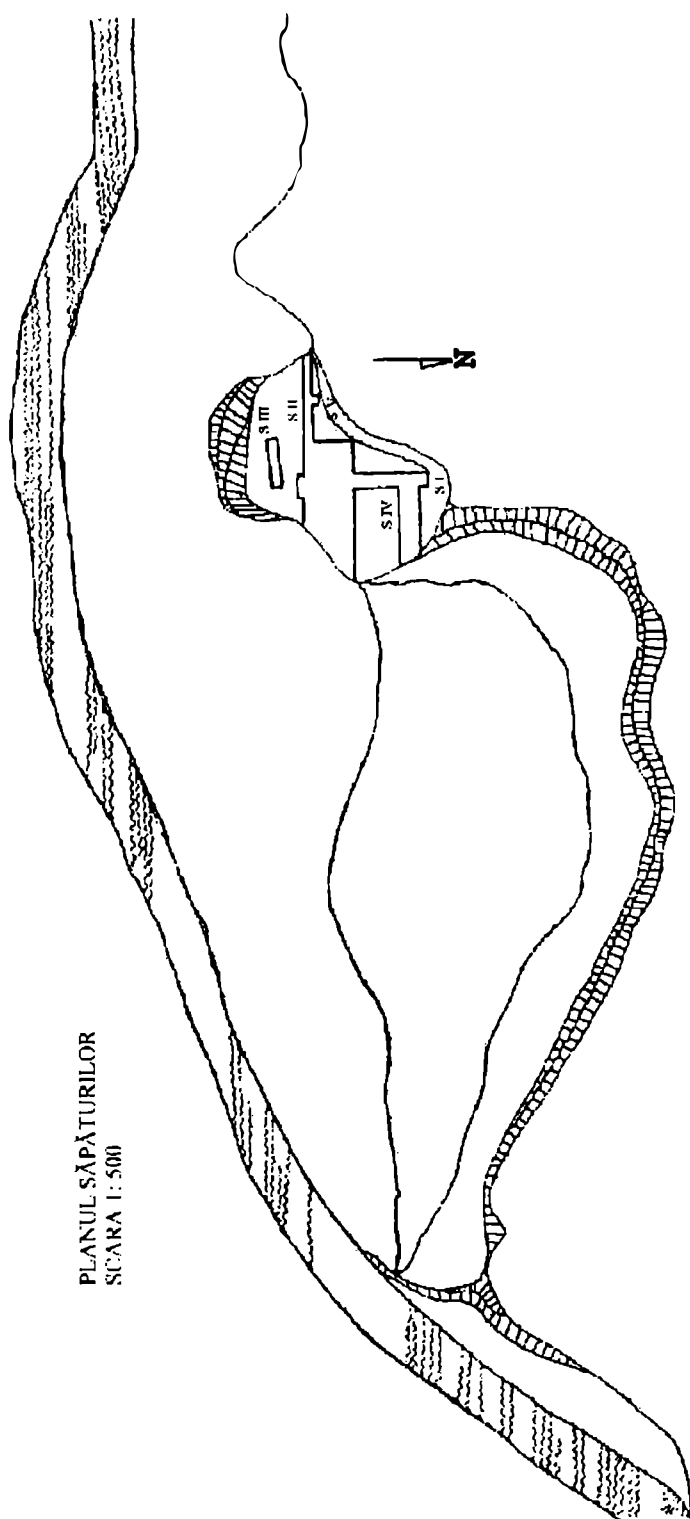

Fig. 7. Zoltan, planul săpăturilor din anii 1971-2

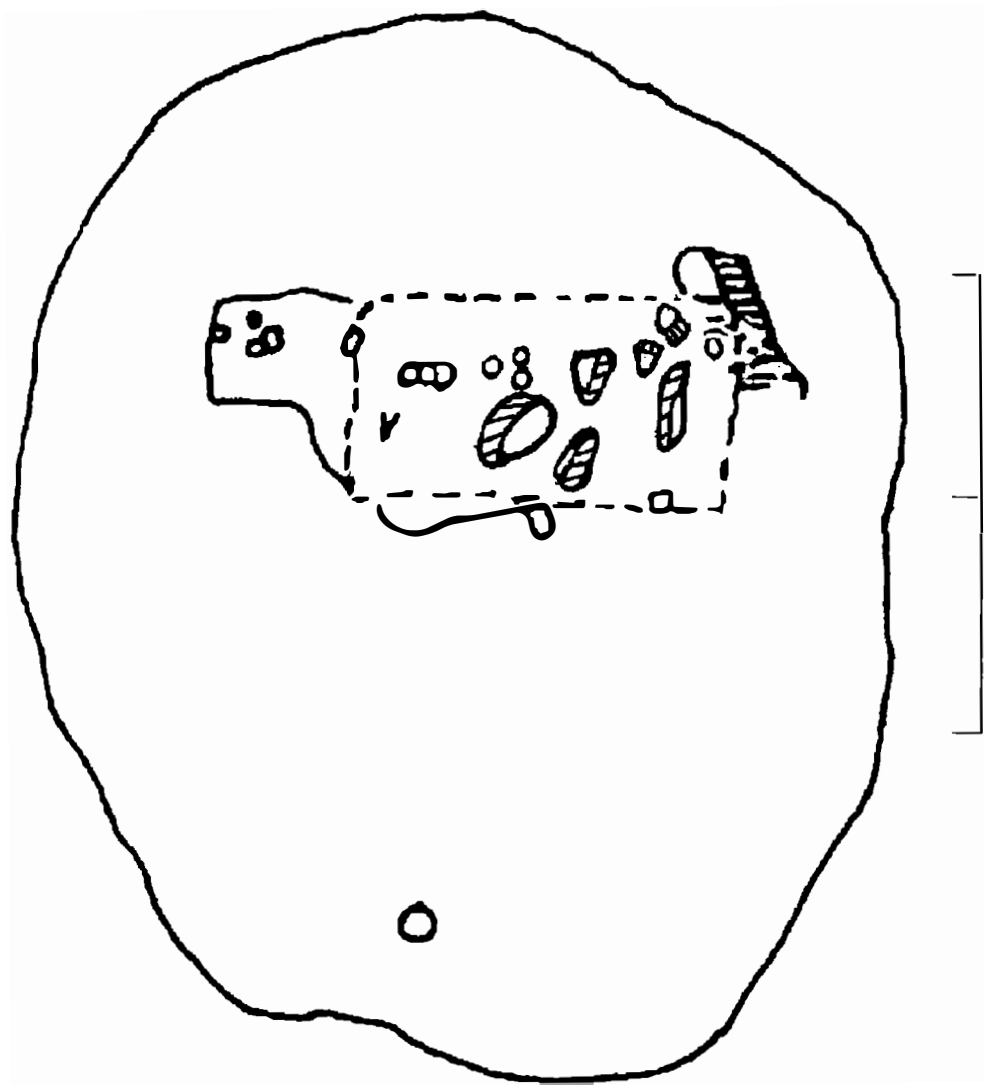

Fig. 8. Zoltan, planul bordeiului nr. 1

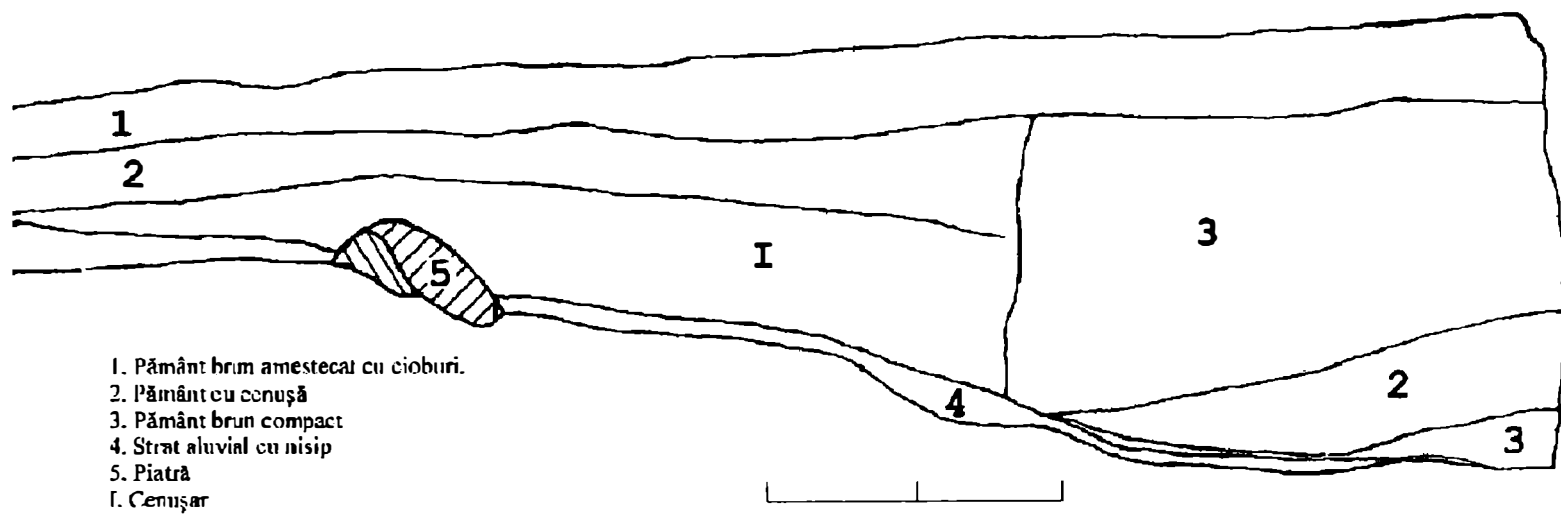

Fig. 9. Zoltan, planul bordeiului nr. 2, în cenușar

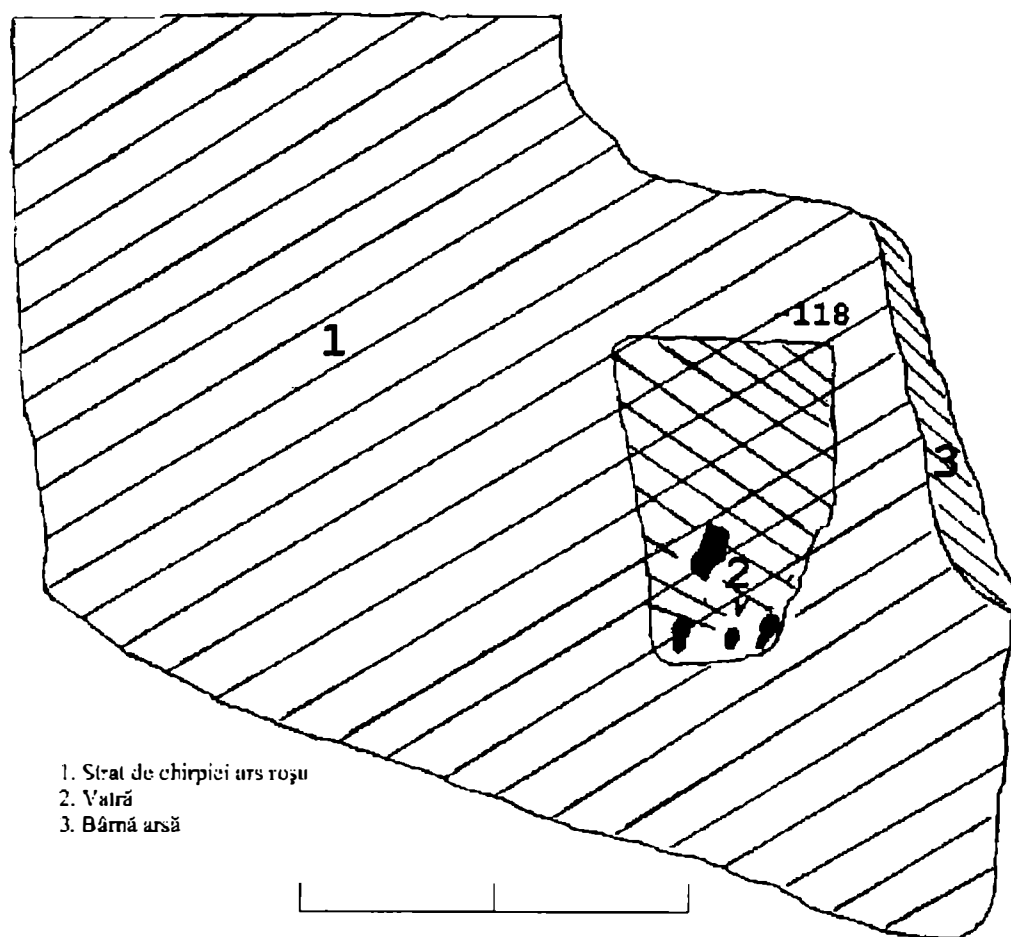

Fig. 10. Zoltan, planul locuinței nr. 3 în stratul ars roșu

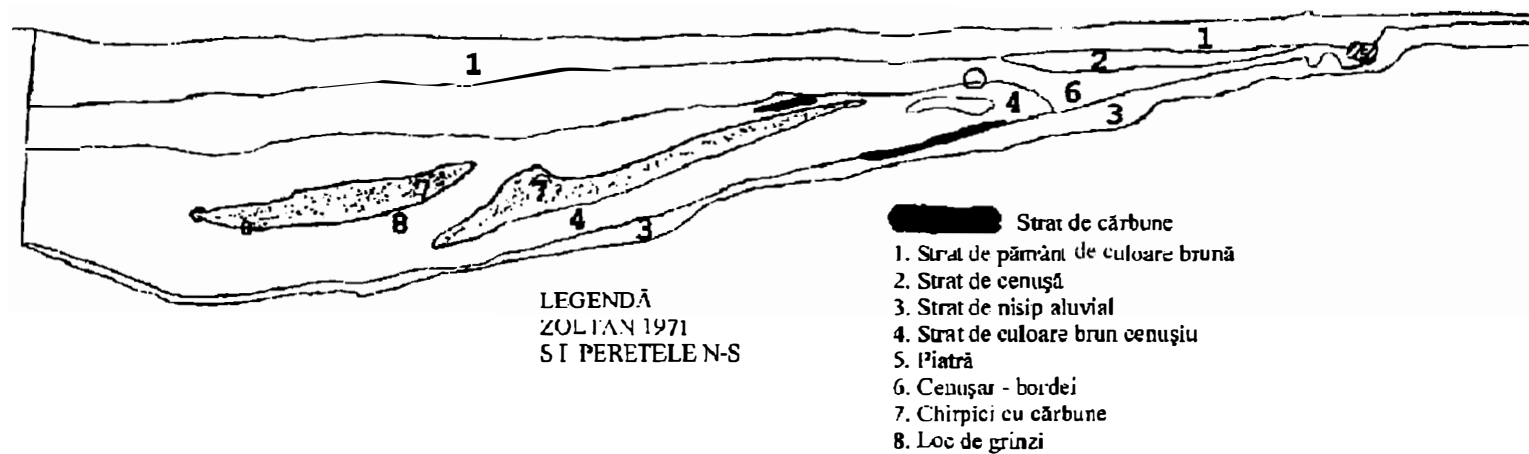

Fig. 11. Stratigrafia şanţului nr. 1

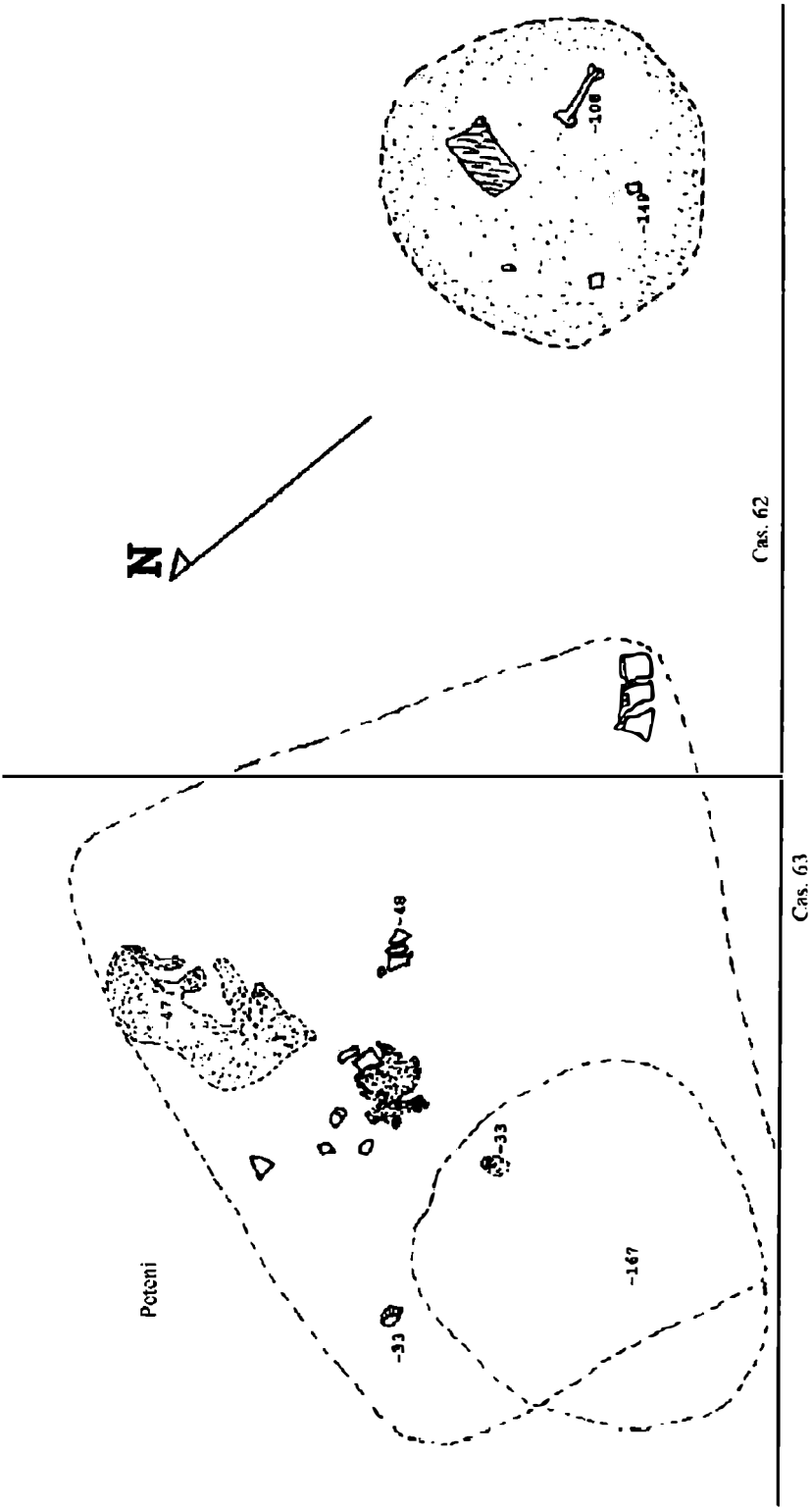

Fig. 12. Planul locuinței de la Peteni